

УДК: 339.7

Айвазовський В.В., аспірант

ДУ «Інституту економіки та прогнозування НАН України»

ПРИНЦИПИ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ, СПРЯМОВАНОЇ НА ІНКЛЮЗИВНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Розглянуто роль податкової системи для досягнення інклюзивного економічного зростання. Показано динаміку трендів нерівності у світі та в окремих країнах за останні три десятиліття. Досліджено принципи податкової системи для моделі інклюзивного економічного зростання та запропоновано практичні напрями реалізації зазначених принципів для податкових систем.

Ключові слова: нерівність, інклюзивне економічне зростання, податки, податкова система, податкові зобов'язання.

V. Aivazovskiy, Post Graduate Student

State Organization «Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine»

PRINCIPLES OF A TAX SYSTEM FOCUSED ON INCLUSIVE ECONOMIC GROWTH

The article deals with the role of the tax system in achieving inclusive economic growth. The author shows dynamics of inequality trends in the world and a few individual countries over the past three decades and investigates the principles of a tax system aimed at inclusive growth. Proposed practical guidelines to implement the above mentioned principles for tax systems.

Key words: inequality, inclusive economic growth, tax, tax system, tax liabilities.

JEL: F38, H36, Z13

Значні економічні потрясіння, з якими людство зіштовхнулося впродовж останніх десятиліть, актуалізували питання необхідності переходу від моделі вузької спрямованості на економічне зростання до моделі інклюзивного економічного зростання. Ці потрясіння були викликані зростанням нерівності доходів і рівня майнової нерівності населення більшості країн світу протягом останніх трьох десятиліть та останньою світовою економічною кризою, що призвела до найбільшого спаду у декількох поколінь. Свій внесок зробили й інші фактори, такі як зміна клімату, старіння населення та міжнародна міграція.

Зазначені виклики потребують адекватної реакції від урядів країн, зокрема, шляхом проведення політики, основаної на моделі інклюзивного зростання.

Інклюзивне зростання може бути визначене як економічне зростання, яке, крім зростання валового продукту системи, забезпечує прогрес суспільства в цілому. Це означає, що загалом вигоди від збільшення продуктивності і добробуту в економічній системі більш рівномірно розподіляються між людьми, а не концентруються у окремих

осіб. Результатом такого розподілу є збільшення добробуту всіх верств суспільства¹.

Однак, як неодноразово зазначалося в дослідженнях різних авторів, рівніший розподіл (абстрактна рівність) не є апіорі більш справедливим. Відмінності в доходах є справедливими в тому випадку, коли вони відображають відмінності в зусиллях, затрачених у процесі суспільного виробництва. Слід зазначити, що за таких умов ми можемо констатувати наявність рівності за основою².

Оскільки підвищення добробуту населення майже не піддається кількісній оцінці, в економічних дослідженнях, як правило, як показники інклюзивного зростання використовують показники доходів. Тим не менш, не слід ототожнювати таке зростання з підвищенням ВВП, ВВП на душу населення чи навіть ВВП за паритетом купівельної спро-

¹ Cappelena A. And Tungodden B. Tax Policy and Fair Inequality [Електронний ресурс] // NHH Department of Economics Discussion Paper. – 2012. – No. 3. – Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2033071

² Геєць В.М. Політичні й інституціональні засади справедливості та усталеності соціально-економічного розвитку / В.М. Геєць, А.А. Гриценко // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2(13). – С. 43.

можності. Таке зростання створює можливість для всіх верств населення працювати, розвивати та реалізовувати навички, робити власний внесок у розвиток суспільства.

Дослідження міжнародних організацій, зокрема організації «Oxfam», присвячені питанню нерівності, відзначають посилення нерівності на глобальному рівні. Окремо слід зазначити, що нерівність у глобальному вимірі (мається на увазі розрив в доходах та частки багатства між країнами) є більшою, ніж у будь-якій окремо взятій країні³.

За результатами 2015 р. розрив між багатими та бідними сягнув нових екстремумів, що відображено на рис. 1. Швейцарська міжнародна фінансова група «Credit Suisse Group» підрахувала, що 62 особи володіють тим же об'ємом статків, що й найбідніша половина (3,6 млрд осіб) населення планети (у 2010 р. подібними статками володіло 388 осіб, у 2011 – 177, у 2012 – 159, у 2013 – 92, у 2014 р.– 80 осіб)⁴.

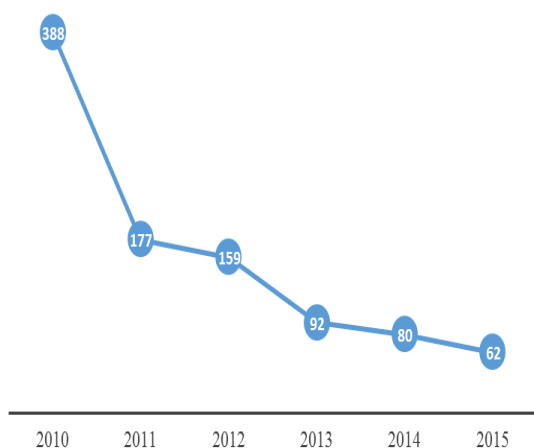

Рис. 1. Кількість осіб, які володіють тим же розміром статків, що й найбідніша половина населення

Джерело: за даними Credit Suisse Group.

Окрім того, з 2010 р. спостерігалось зменшення на 38% статків, якими володіє найбідніша половина населення планети⁵.

³ Wealth: having it all and wanting more [Електронний ресурс] / Oxfam research. – 2015. – Режим доступу : www.oxfam.org/files/file_attachments/ib-wealth-having-all-wanting-more-190115-en.pdf

⁴ 62 people own the same as half the world [Електронний ресурс] / Oxfam Press releases. – 2015. – Режим доступу : <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2016-01-18/62-people-own-same-half-world-reveals-oxfam-davos-report>

⁵ An economy for the 1% [Електронний ресурс] / Oxfam research. – 2016. – Режим доступу :

Зростання нерівності доходів майже в кожній країні світу спостерігається протягом останніх десятиліть. Зокрема, якщо в середині 1980-х років у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) середнє значення коефіцієнта Джині становило 0,29, то у 2013 р. це значення збільшилося на 3 пункти (10%) і становило 0,32. Слід зауважити, що зростання нерівності спостерігалось в 17 з 22 країн, які є членами ОЕСР. Окремо слід зазначити, що в таких країнах, як Данія, Швеція, Німеччина, що традиційно вважаються еталонами в досягненні рівного розподілу доходів, нерівність зростала швидше, ніж у будь-яких інших країнах ОЕСР.

Порівнюючи середнє значення коефіцієнта Джині у країнах ОЕСР зі значенням відповідного коефіцієнта для України (0,246), можна було б зробити висновок, що розшарування в нашій країні нижче. Тим не менш, подібні хибні висновки можливі за рахунок значного розшарування населення в таких країнах, як США (0,45), Ізраїль (0,428) та Велика Британія (0,342)⁶. Понад те, вітчизняні дослідники визначили невідповідність значення коефіцієнта для України тим реаліям, які спостерігаються в нашій країні. За їхніми підрахунками його значення має становити близько 0,4.

У таких умовах одним з інструментів реакції урядів країн на виклики є податкова політика. Слід зазначити, що податкова політика, спрямована на досягнення інклюзивного зростання, є політикою знаходження динамічного балансу між ефективністю та справедливістю.

Податкова система такого спрямування виходить за рамки загальних міркувань. При прийнятті рішення про введення конкретного податку, його розміру та способу адміністрування потрібно оцінити можливість його взаємодії з іншими податками та потенційний результат. Зауважимо, що «дизайн» податкової системи залежить від цілого ряду чинників – своїх для кожної країни, а отже,

www.oxfam.org/files/file_attachments/bp210-economy-one-percent-tax-havens-180116-en_0.pdf

⁶ Tax Design for Inclusive Economic Growth [Електронний ресурс] / OECD. – 2016. – Режим доступу : http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/tax-design-for-inclusive-economic-growth_5jlv74ggk0g7-en

неможливо розробити єдину універсальну систему.

Тим не менш, необхідно виділити базові принципи податкової системи, дотримання яких дозволить урядам країн досягнути поставлених цілей. Такими принципами є:

- розширення бази оподаткування;
- уведення (зміцнення) прогресивної системи оподаткування;
- удосконалення адміністрування податків;
- зменшення можливостей ухилення від сплати податків.

Розширення бази оподаткування включає в себе два напрями: усунення стимулів для платників податків домовлятися з урядами країн про надання податкових пільг; виключення витрат, які не сприяють перерозподілу доходів.

Надання податкових пільг для одних суб'єктів економічної діяльності призводить до підвищення ставок оподаткування, перекладаючи навантаження на інших суб'єктів. Понад те, наявність подібних пільг зумовить ускладнення податкового законодавства та адміністрування самої системи. З огляду на це усунення необхідності для компаній домовлятися про надання податкових пільг досягається за рахунок зниження ставок податків у країні. Зазначене зниження у більшості випадків сприяє детінізації економіки та активізації економічної активності населення.

Другим напрямом розширення податкової бази є виключення окремих витрат із переліку, який дозволяє знижувати податкові зобов'язання компаній. Такі дії спрямовані на досягнення більшої ефективності та прозорий розподіл наявного доходу. Розширення податкової бази досягається за рахунок витрат, які приносять користь для частини населення з високим рівнем доходів (зокрема, це стосується витрат, спрямованих на підвищення статусу компанії).

Уведення (зміцнення) **прогресивної системи оподаткування** включає в себе чотири напрями: справедливе оподаткування капіталу; прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб; зміцнення горизонтальної справедливості; посилення залежності між обсягом сплачених податків і виплатами, отриманими протягом життя.

Справедливе оподаткування капіталу досягається за рахунок зближення ставок податку на капітал і ставок на доходи фізичних осіб для капіталу у грошовій формі та введення прогресивної шкали оподаткування нерухомого майна. Такий підхід (зближення ставок) сприятиме унеможливленню зменшення податкових зобов'язань шляхом виведення капіталу за нижчою ставкою. До того ж справедливе оподаткування капіталу спрямоване на унеможливлення зменшення податкових зобов'язань транснаціональними корпораціями.

Прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб спрямоване на більше податкове навантаження для тих, хто отримує більші доходи.

Під посиленням горизонтальної рівності слід розуміти те, що суб'єкти, рівні за основою (наприклад, компанії, які працюють в одній сфері та однакові за розміром), мають однакові умови оподаткування та рівні пільги (точніше, їх відсутність).

Одним із ключових елементів прогресивної системи оподаткування є посилення залежності між обсягом сплачених податків і вигодами, отриманими протягом життя. Взаємозв'язок, який гарантує більший розмір пенсії у випадку більших податкових платежів суб'єкта, наявність допомоги у зв'язку з тимчасовою чи постійною втратою працездатності, доступ до суспільних благ стимулює зниження опортуністичної поведінки суб'єктів. Водночас важливу роль відіграє прозорість використання податкових платежів урядом країни. Факти нецільового використання коштів, корумпованість послаблює залежності між обсягом сплачених податків та отриманими вигодами.

Удосконалення адміністрування податків включає в себе два напрями: спрощення податкової звітності та розвиток електронної звітності; підвищення якості податкової статистики. Кожен із напрямів спрямований на розбудову зручної для платників податків системи, здатної забезпечити мінімально необхідний рівень доходної частини бюджету країни.

Спрощення податкової звітності спрямоване на зменшення кількості часу, необхідного для здачі звітів до податкової, та кількості фінансових операцій. На сьогодні для

сплати всіх податків у нашій країні потрібно витратити 350 год. на рік. А, наприклад, у США цей показник становить близько 170 год. на рік. Простота сплати податків є одним із чинників, який стимулює економічну діяльність населення⁷. Спрощення податкової звітності та її автоматизація надасть дієвості податковому регулюванню, зможе підвищити спрямованість контролю, зменшить навантаження на податковий менеджмент.

Підвищення якості податкової статистики є необхідною передумовою для віднаходження динамічного балансу між ефективністю та справедливістю в податковій системі. Отримуючи об'єктивну інформацію, уряди країн матимуть можливість для зменшення рівня розшарування населення без соціальних вибухів і потрясінь.

Зменшення можливостей ухилення від сплати податків реалізується, зокрема, шляхом стимулювання суб'єктів, які працюють у неформальному секторі економіки, переходити до формального сектора (виходити з «тіні», легалізувати бізнес). Серед причин, через які суб'єкти працюють у неформальному секторі, варто виділити: складні правила адміністрування, наявність обтяжливих звітів, значну кількість часу, необхідну для сплати податків, високі ставки податків, нестабільність податкового законодавства тощо.

Питання розроблення нових правил, які були б чесними та працювали в інтересах усіх країн, а не служили виключно інтересам потужних корпорацій та країн із розвиненою економікою, з кожним роком дедалі більше актуалізується. Корпорації, знижуючи свої податкові зобов'язання, користуються суспільними послугами у країні фактичного перебування, уникаючи їхнього фінансування⁸.

Ситуацію, в якій опинилася наша країна, слід розглядати як можливість для зміни

моделі, переходу від моделі вузької спрямованості на економічне зростання до моделі інклюзивного економічного зростання.

Питання розроблення нової податкової системи на сьогодні актуальне як ніколи. Високе податкове навантаження, перш за все, на фонд оплати праці, складна система адміністрування, можливість використовувати «тіньові» схеми призводять до того, що Державний бюджет недоотримує значну частину коштів, які могли б бути спрямовані на підвищення рівня добробуту населення, розвиток інфраструктури тощо.

Зважаючи на те, що «дизайн» податкової системи залежить від цілого ряду чинників, унікальних для кожної країни, просте копіювання податкової системи інших країн може мати негативні наслідки, оскільки універсальних систем не існує.

Вдосконалення чи навіть розробка нової податкової системи в Україні на основі наведених принципів сприятиме відновленню соціально-економічного розвитку, стимулюватиме економічну активність, знизить рівень нерівності, дозволить зміцнити національну безпеку держави у стратегічній перспективі.

⁷ Tax Design for Inclusive Economic Growth [Електронний ресурс] / OECD. – 2016. – Режим доступу : http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/tax-design-for-inclusive-economic-growth_5jlv74ggk0g7-en

⁸ Harmful Tax Competition, An Emerging Global Issue [Електронний ресурс] / OECD. – 1998. – Режим доступу : www.oecd.org/tax/transparency/44430243.pdf